

KİTABXANALARIN ELM VƏ CƏMİYYƏTİN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNDƏ YERİ

Rəsmiyyə Həsərat qızı Rzayeva

*Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
Kitabxana-İnformasiya Mərkəzi
2 saylı tədris binası üzrə oxu zalının müdiri
rasmiyya.rzayeva@unec.edu.az*

Açar sözlər: *elm, kitabxana, cəmiyyət, kommunikasiya, informasiya*

Ключевые слова: *наука, библиотека, общество, коммуникация, информация*

Keywords: *science, library, society, communication, information*

Xülasə: Məqalədə “elm-kitabxana-cəmiyyət”in qarşılıqlı əlaqəsi araşdırılır. Bu prosesdə ictimai kitabxananın potensialının təhlili təqdim olunur. Kitabxana daxilində geniş ictimaiyyətlə elmi ictimaiyyət arasında qarşılıqlı əlaqə imkanları qiymətləndirilir. Kitabxananın kommunikativ və institusional yanaşmalar prizmasından nəzərdən keçirilməsi təklif olunur. Empirik tədqiqatlar əsasında kitabxana oxucularının elmi məlumatlara ehtiyacları və daha çox üstünlük verilən tədbir formaları müəyyən edilmişdir. Məqalənin məqsədi “elm-kitabxana-cəmiyyət” əlaqə prosesini araşdırmaqdır.

Tədqiqat nəticəsində belə qənaətə gəlinib ki, müasir informasiya məkanında kitabxana mühüm sosial institut olmaqla fəal ünsiyyət subyektinə çevrilə bilər.

Резюме: В настоящей работе анализируется взаимосвязь «наука-библиотека-общество». Описывается оценка способностей публичной библиотеки. Обсуждается возможность взаимодействия различных групп населения и научной общественности в пределах библиотеки. Следует обратить внимание на библиотеку с позиции коммуникативного и институционального подходов. Опираясь на эмпирические исследования, можно определить интерес читателей библиотеки в научной информации. Задачей данного исследования является оценка процесса взаимодействия «наука-библиотека-общество». В следствии изучения подводим итог, что на сегодняшний день в информационной среде библиотека, выступает как важный социальный институт и становится средством общения.

Summary: The article examines the interaction of "science-library-society". In this process, the analysis of the potential of the public library is presented. Opportunities for interaction between the general public and the scientific community are valued within the library. It is proposed to consider the library from the perspective of communicative and institutional approaches. Based on empirical research, library readers' needs for scientific information and their preferred forms of action have been identified. The aim of the article is to examine the "science-library-society" connection process. As a result of the research, it was concluded that in the modern information space, the library, being an important social institution, can become a subject of active communication.

Müasir informasiya cəmiyyətində bütün kommunikasiya kanalları transformasiyaya uğrayır. Yeni rəqəmsal reallıqlar müxtəlif növ məlumatların, o cümlədən ənənəvi informasiyanın ötürülməsinə xüsusi tələblər qoyur. Kitabxana ənənəvi sosial təsisat kimi bu tələblərə, o cümlədən oxucular və xidmət istifadəçiləri ilə ünsiyyət sahəsində də uyğunlaşmaq məcburiyyətindədir.

Kitabxanaların informasiya, mədəni, maarifləndirici fəaliyyətlərinin transformasiyasının aktuallaşması yeni fəaliyyət növlərinin yaranmasına şərait yaradır. Kommunikasiya sisteminin və elmi biliyin sürətli inkişafı şəraitində kitabxana elmi biliklərin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında vasitəçi ola bilər.

Elmi ictimaiyyətlə bütövlükdə cəmiyyət arasında qarşılıqlı əlaqə məsələsi son on ildə aktual olmuşdur. Kitabxana bu prosesdə vasitəçi kimi çıxış edə bilər. Kitabxananın informasiya tərəfdaşlığı və xarici kommunikasiya G.M.Kormişinin, T.B.Markovanın, İ.S.Kononovanın, U.S.Borisovanın, L.M.Tuevanın və s. əsərlərində nəzərdən keçirilmişdir. Məqsəd “elm-kitabxana-cəmiyyət” ünsiyyət prosesini araşdırmaqdır. Müasir cəmiyyətin informasiya konteksti kitabxananın kommunikativ təbiətinin öyrənilməsinin vacibliyini müəyyən edir. Kitabxana oxucuların hər cür bilik əldə edə biləcəyi yerli məlumat mərkəzidir. O, bütün insanların informasiyaya universal çıxışını və ondan istifadəni təmin etmək öhdəliyini yerinə yetirmək üçün daim yeni kommunikasiya vasitələrinə uyğunlaşan bilik cəmiyyətinin mühüm tərkib hissəsidir. Kitabxana biliyə çıxışı təmin edən sosial institut kimi kifayət qədər uzun müddətdir mövcuddur. Biliklərin saxlanması və ötürülməsi fəaliyyəti kitabxananın əsas vəzifəsidir. V.Firsov yazır: “Kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin ürəyidir, ictimai kitabxana hər hansı bir ölkədə kitabxana xidmətinin əsasını təşkil etdiyinə görə belə institutlarsız mövcud ola bilməyən vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması üçün şərtidir” [5, s.21].

G.V.Gildebrandt yazır: “Kitabxana sosial institutu öz orijinal, tarixən təsdiqlənmiş rol və funksiyalarını saxlayaraq, müasir xidmət istehlakçısının tələblərinə cavab vermək üçün yeni imkanlar tapır. Hazırda kitabxananın ən çox tələb olunan funksiyaları informasiya-kommunikasiya funksiyalarıdır ki, burada kommunikasiya funksiyası getdikcə ön plana çıxır, müasir kitabxana sosial institutu qarşısında yeni vəzifələr formalaşdırır” [2, s.10]. Kitabxana cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində biliyin qoruyucusu kimi resurs mərkəzinə və müxtəlif informasiyaların yayılmasında vasitəçi ola bilər. Kitabxana həm də bələdiyyə orqanları və yerli ictimaiyyətlə əməkdaşlıq edə bilər. “Bazar iqtisadiyyatı və aqressiv rəqabət mühiti şəraitində müasir kitabxana getdikcə öz kommunikativ xarakterini nümayiş etdirir və özünü sosial-kommunikativ institut və ünsiyyət subyekti kimi göstərir” [9].

Kommunikasiya subyektlərin təhlili bizə “elm-kitabxana-cəmiyyət” kommunikasiya strategiyasını hazırlamağa imkan verəcək. Əvvəlcə vasitəçi təşkilatın strategiyasının, onun məqsəd və vəzifələrinin təhlilini aparmaq lazımdır. Bu halda kitabxana elmi ictimaiyyətlə bütövlükdə cəmiyyət arasında vasitəçi kimi çıxış edəcək. Bundan əlavə, cəmiyyəti seqmentləşdirmək və hədəf auditoriyanı müəyyənləşdirmək lazımdır. Hədəf auditoriyası ilə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq üçün istifadə edəcəyimiz məzmunun növü də çox əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabxanaların əsas məqsədi əhalinin informasiya tələbatını ödəməkdir. Kitabxana biliklərin saxlanmasını və yayılmasını təmin edən, eyni zamanda elmi bilikləri təbliğ edən bilik ocağıdır. Müasir cəmiyyətdə, N.E.Tixonovun rəhbərlik etdiyi bir qrup müəllifin fikrincə, sosial quruluşun əsasını “bir tərəfdən həyat imkanları və şansları, digər tərəfdən isə ölkə əhalisinin kütləvi təbəqələrinin nümayəndələrini xarakterizə edən məhrumiyyətlər və risklər” təşkil edir. Aşkar amillərlə yanaşı, qeyri-iqtisadi amilləri, əhalinin müxtəlif təbəqələrinin nümayəndələrinin maraqlarını və gündəlik təcrübələrini nəzərə almaq bizim üçün vacibdir. Beləliklə, ictimai kitabxanaların hədəf auditoriyası asudə vaxt və məlumat və ya bilik mənbəyi sahəsində ümumi maraqlar və üstünlüklər ilə birləşən əhali qrupudur. Potensial auditoriyanın yaşı, cinsi, iqtisadi, peşəkar və coğrafi xüsusiyyətləri bu baxımdan həlledici əhəmiyyət kəsb etmir.

Bu baxımdan qeyd edək ki, müasir informasiya cəmiyyətində ictimai kitabxana etibarlı məlumat mənbəyinə çevrilə bilər, və bu da saxta məlumatların aktiv şəkildə yayılması kontekstində çox vacibdir. Kitabxana xidmətlərindən, o cümlədən distant xidmətlərdən oxucu-istifadəçi, müxtəlif növ məlumat mənbəyi kimi bu sosial instituta sadıq olan, müəyyən istirahət təcrübəsinə malik olan şəxsdir. Beləliklə, kitabxananın yayımlayacağı məzmunun növü mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hal-hazırda ən populyar və aktual üsul İnternetdə, o cümlədən veb saytlarda kommunikasiya vasitəsilə əsas məlumatların təmin edilməsidir. “Sözün geniş mənasında kommunikasiya maddi dünyanın müxtəlif obyektləri arasında əlaqə vasitəsi kimi başa düşülür. Kommunikasiya çox vaxt ötürülən məlumat vasitəsilə sosial icmalara təsir etmək məqsədi ilə məlumatın həm ötürülməsi, həm də mübadiləsi kimi

müəyyən edilir. Sosioloji yanaşma kontekstində bizi müxtəlif subyektlərin, eləcə də cəmiyyətin alt sistemlərinin inkişaf edən qarşılıqlı təsiri maraqlandırır” [3, s. 9].

“Müasir həyatda internet dünyaya paralel formalar alıb və cəmiyyətin həyatına geniş miqyaslı təsir göstərir. Şəbəkə insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrini özündə cəmləşdirir, onların inkişafına və dəyişməsinə, həmçinin yeni fəaliyyət sahələrinin yaranmasına töhfə verir”. İnternetdə kommunikasiya mədəniyyətin, təhsilin, səhiyyənin və milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çox populyarlaşır. Kitabxana saytlarında məlumatların yerləşdirilməsi tədqiqat kitabxanalarında keçirilən tədbirlərə auditoriyanı cəlb etməyə imkan verir. Beləliklə, kitabxananın kommunikasiya strategiyasının planı tərtib oluna bilər. Kommunikasiya strategiyaları müasir qarşılıqlı əlaqə prosesinin tərkib hissəsidir və təriflər məsələsi burada aktual deyil, lakin buna baxmayaraq, qeyd edirik ki, kommunikasiya strategiyası müasir cəmiyyətdə fərdi və ya qrup qarşılıqlı əlaqə prosesinin qurulması üçün bir növ plandır [4, s. 5]. Fikrimizcə, effektiv kitabxana saytının göstəriciləri aşağıdakılardır:

1. İnformasiyanın mövcudluğu;
2. Vizual dizayn;
3. Maraq dairəsində olan informasiya haqqında əlavə məlumat üçün işçi keçidlərin mövcudluğu;
4. Kitabxana xidmətlərindən istifadə edən oxucu üçün şəxsi kabinetin olması.

Effektiv kommunikasiya strategiyasının real göstəricisi kitabxananın divarlarına cəlb olunan oxucuların sayı və ya maraq doğuran hadisəyə gələnlərin sayıdır. Müasir informasiya məkanı əhalinin informasiya savadlılığının səviyyəsinə yeni tələbləri diktə edir. Kitabxana resurs mərkəzi kimi bu vəzifənin həyata keçirilməsini öz üzərinə götürə bilər. Beləliklə, V.K. Stepanov aşağıdakıları qeyd edir: “Kitabxanaların funksiyası müvafiq olaraq bu biliklərin xidmət olunan auditoriya arasında aşılması, mümkün olan maksimum inkişafı və hər cür yayılmasından ibarətdir” [8, s. 11]. Bu yolla kitabxana rəqəmsal savadlılıq bacarıqlarının mənimsənilməsini təşviq edir, fəaliyyətini təkmilləşdirir, həm də tədqiqat kitabxanasını ziyarət edən istifadəçilərin sayını artırır.

Həmçinin V.K. Stepanov elmi və yaradıcılıq fəaliyyəti üçün şərait yaradılmasının vacibliyini qeyd edir. “Müasir kitabxana məkanının təşkili onun sürətli transformasiyası prinsipinə əsaslanmalıdır: gündüz saatlarında fərdi və ya kollektiv iş üçün rahat yerlər axşam saatlarında asudə vaxt keçirmə yerinə çevrilə bilər... Canlı insan ünsiyyətinin olmamasının getdikcə daha aydın göründüyü bir rəqəmsal mühitdə, kitabxanalar özlərini intellektual istirahət məkanı kimi təqdim etmək üçün şans qazanırlar” [8, s. 12]. Məlum olduğu kimi, ötən əsrdə elm və cəmiyyət artıq aşağıdakı qarşılıqlı təsir sahələrini inkişaf etdirmişdir: elmin populyarlaşması; ictimaiyyətin elm haqqında anlayışının artırılması (insanları elmi tədbirlərə cəlb etməklə); ictimaiyyətin elmə cəlb edilməsi.” [6, 303 s.]. Belə çıxır ki, kitabxana ona tanış olan oxucu-istifadəçilərlə iş formalarına əsaslanaraq, bəşəriyyət tərəfindən hazırlanmış qarşılıqlı əlaqə sərhədlərindən istifadə edərək qarşıya qoyulan vəzifələrin həllinə öz töhfəsini verməlidir.

Belə ki, kitabxanaların elm və cəmiyyətin ünsiyyətində yeri onların bilavasitə fəaliyyətinin müxtəlif formalarında elmi informasiyanın yayılması üzrə gördüyü işlərlə müəyyən edilə bilər. Burada kitabxananın istifadə edə bildiyi ünsiyyət növü xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müxtəlif fəaliyyət növləri üçün zəruri olan biliklərə çıxışı təşkil etməklə, kitabxana bununla da cəmiyyətin maddi rifahının yüksəlməsinə töhfə verir. Kitabxanaların informasiya və bilik ehtiyatları fəlsəfi, ideoloji, dini və siyasi cərəyanların inkişafı üçün əsasdır; onların köməyi ilə mədəniyyət və incəsənətdə müxtəlif istiqamətlər formalaşır və inkişaf edir.

Kitabxana öz istifadəçilərinə müxtəlif informasiyalar təqdim etməklə cəmiyyət üzvlərinin formalaşmış sosial münasibətlər çərçivəsində hərəkətlərini tənzimləməyə kömək edir. Kitabxana insan fəaliyyətinin müxtəlif növlərini asanlaşdırmaqla insan arzularının, hərəkətlərinin və maraqlarının inteqrasiyasını təmin edir.

Ədəbiyyat

1. *Məmmədov, F.T.* “Kulturalogiya, mədəniyyət, sivilizasiya”. – Bakı, “OL” MMC, 2016. – 260 s.
2. *Гильдебрант, Г.В.* Трансформация пространства современной общедоступной библиотеки как социального института: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук: специальность 5.4.4. «Социальная структура, социальные институты и процессы» / Г.В.Гильдебрант; Северный (Арктический) федеральный университет имени М.В.Ломоносова. – Архангельск, 2022. – 25 с.
3. *Иванов, С.Ю.* Формирование коммуникативной среды современного вуза / С.Ю.Иванов. – Москва: «Литрес», 2022. – 162, [1] с.
4. Коммуникативные стратегии и культурные практики в период социокультурных трансформаций / [Е.И.Булатова, А.Ю.Демшина, В.М.Дианова и др.]. – Санкт-Петербург: «ВВМ» 2018. – 300, [1] с.
5. *Короткевич, М.Н.* Моделирование - стратегический путь развития публичных библиотек: форум на Ивановской земле // Библиотека. – Москва, 2004. – № 6. – с. 20-24.
6. *Лаврик, О.Л., Курмышева Л.К.* Продвижение научных знаний и точки пересечения с библиотекой // Идеи и идеалы. – Новосибирск, 2023. – Т. 15. – № 1-2. – С. 291-311.
7. *Лаврик, О.Л., Плешакова, М.А., Калюжная, Т.А., Курмышева, Л.К.* Научная информация в современном обществе в оценке читателей публичных библиотек / О.Л.Лаврик, М.А.Плешакова, Т.А.Калюжная, Л.К.Курмышева // Научные и технические библиотеки. – Новосибирск. – 2022. – № 12. – С.50–69. <https://doi.org/10.33186/1027-3689-2022-12-50-69>
8. *Степанов, В.К.* Назначение библиотек в эпоху цифровых коммуникаций // Современная библиотека. – Красноярск. – 2014, 7. – с.12-17
9. *Туева Людмила Михайловна.* Библиотека в контексте социальных коммуникаций // Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств. 2014. №27. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biblioteka-v-kontekste-sotsialnyh-kommunikatsiy> (дата обращения: 24.01.2023)